

Олег Богуславський

УКРАЇНЬСЬКА КОНСЕРВАТИВНО-МОНАРХІЧНА ІДЕОЛОГІЯ
У СВІТЛІ КРИТИКИ УКРАЇНЬСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЇ
В ЄВРОПІ 1920—1930-х рр.

У статті показано становлення і розвиток консервативної ідеології в середовищі української політичної еміграції у Європі в період між двома світовими війнами. Акцентовано на критиці цих ідей у публіцистиці національно-демократичних, соціалістичних і націоналістичних груп. Проаналізовано основні причини невдачі монархічно-гетьманської ідеології, здебільшого пов'язані з неправильною організацією інформаційно-пропагандистської кампанії.

Ключові слова: демократія, дискусія, гетьманство, ідеологія, консерватизм, критика, монархія, націоналізм, соціалізм, памфлет, полеміка, преса, стаття.

В статье показано становление и развитие консервативной идеологии в среде украинской политической эмиграции в Европе в период между двумя мировыми войнами. Акцентировано на критике этих идей в публицистике национально-демократических, социалистических и националистических групп. Проанализированы основные причины неудачи монархическо-гетманской идеологии, в основном связанные с неправильной организацией информационно-пропагандистской кампании.

Ключевые слова: демократия, дискуссия, гетманство, идеология, консерватизм, критика, монархия, национализм, социализм, памфлет, полемика, пресса, статья.

The article shows becoming and development of conservative ideology in the environment of Ukrainian political emigration in Europe in a period between two world wars. An author does a basic accent on criticism

of these ideas in the publicism of national-democratic, socialistic and nationalistic groups. Principal reasons of failure of monarchist-hetman ideology are shown, mainly related to wrong organization of informatively-propagandist campaigns.

Key words: *democracy, discussion, hetmanate, ideology, conservatism, criticism, monarchy, nationalism, socialism, pamphlet, polemic, press, article.*

Після занепаду української державності через поразку Визвольних змагань 1917—1920 рр. у міжвоєнну добу на політичній арені в середовищі української еміграції відродився організований український гетьмансько-консервативний монархічний рух.

Як політико-ідеологічну течію, що обґрунтовує особливу цінність традиційного ладу і передбачає збереження традиційних форм життєдіяльності народу, консерватизм можна було прослідкувати в політичному житті України ще задовго до початків діяльності В'ячеслава Липинського та його однодумців. Це і спроби декого з гетьманів надати своїй владі монархічно-спадкового характеру, і намагання створити ідеологічну платформу для малоросійського дворянства, з його почуттям «територіального» патріотизму в боротьбі за збереження «прав і вольностей». Це і галицький греко-католицький церковний консерватизм, що вимагав створення окремого «руського» коронного краю, до якого повинні були належати землі, що входили до складу Австро-Угорської імперії.

Однією з нових партій консервативного напрямку, що дала про себе знати з початком революційних подій 1917 р., була Українська демократично-хліборобська партія (УДХП), яку заснували відомі полтавські громадські й політичні діячі М. Боярський, М. Макаренко, С. і В. Шемети, В. Шкляр та ін. Ідеологом партії став видатний український історик, соціолог і публіцист В. Липинський.

Однак в умовах протицарського загальнодемократичного напрямку Української революції і національно-визвольної боротьби 1917—1920 рр. монархістська ідея не мала і не змогла набути скільки-небудь потужної підтримки народу. Орієнтована на монархічно-консервативну ідею, спираючись головним чином на окупаційні німецькі війська, Українська Держава Гетьмана П. Скоропадського здобула досить незначну кількість прихильників у колах тодішньої української політичної еліти, а ще менше — в суспільстві. На більшу популярність та підтримку населення могли сподіватися лише ті

політичні сили, які проголошували соціалістичні й демократичні програми і гасла. Ця ситуація була зумовлена не одним роком проведення інформаційної та пропагандистської роботи відповідними партіями у середовищі як тогочасної інтелігенції, так робітництва і селянства. Саме з такою об'єктивною картиною були змушені рахуватися ідейні опоненти демократичних шляхів створення і розбудови української державності. Після остаточної окупації України більшовиками та встановлення ними радянської влади частина демократів-хліборобів опинилася на нелегальному становищі, а ще частина встигла емігрувати на Захід.

Як потужна політична течія, з усіма належними їй ознаками, український консерватизм сформувався лише після виходу на еміграцію. Так, 1920 р. у Відні було засновано Український союз хліборобів-державників (УСХД), що проіснував до 1 січня 1937 р., коли він був формально розпущений. Вже у вересні 1937 р. організація відродилася п. н. Український союз гетьманців-державників (УСГД).

УСХД, створений за участю Д. Дорошенка, М. Кочубея, В. Липинського, А. Монтрезора, Л. Сідлецького (псевд.: Сава Крилач), О. Скорописа-Йолтуховського, С. Шемета, засвідчив прагнення певних кіл української еміграції, здебільшого представників заможної хліборобської верстви, дати власну відповідь на причини поразки української державності, а головне — запропонувати свої шляхи і методи її відродження. Оголосивши «Відозву до українських хліборобів», УСХД від травня 1920 р. почав видавати у Відні власний ідеологічний журнал-збірник «Хліборобська Україна», завданням якого визначалося стати трибуною для пропаганди консервативної гетьмансько-монархічної ідеї. Упродовж 1920—1925 рр. вийшло вісім збірників «Хліборобської України». Редагував журнал В. Липинський, авторами матеріалів у виданні були І. Борщак, Д. Дорошенко, В. Липинський, П. Скоропадський, О. Скоропис-Йолтуховський, М. Тимофіїв, С. Томашівський, С. Шемет та ін.

Теоретичну ж основу української державності з погляду консервативно-монархічної думки у своїх працях підготували В. Липинський, С. Томашівський і В. Кучабський. Так, розроблена В. Липинським у «Листах до братів-хліборобів» ідеологія української трудової монархії надала українському консерватизмові нового обличчя, що вигідно протиставляло його демократам, республіканцям і націо-

налістам. Ця праця друкувалася у неперіодичному органі УСХД «Хліборобська Україна» протягом 1920—1925 рр., а 1926 р. вийшла окремою книгою [9]. Говорячи про неї у «Вступному слові для читачів з ворожих таборів», В. Липинський за допомогою однієї фрази продемонстрував самокритичність: «Не претендую на великого творця. Не вважаю себе, як кожний сунс-інтелігент, «українським генієм» [9, с. XIX].

Історик і соціолог М. Стахів у своєму огляді «Українські політичні партії у соціологічному навітленні» наголошував, що «правдива партія визнає як теоретично, так і практично дискусію з іншими партіями, як засіб вияснення суперечних поглядів на суспільно-політичні питання в нації. Правдиві політичні партії відкидають насильницький спосіб вирішення політичних спорів в середині нації... Дискусія, — на думку М. Стахова, — це засіб своєї національної політики. Внаслідок того правдиві партії відкидають також свідоме очернення противних партій і обман виборців... Фальшиві партії відкидають принципіально, явно або скрито, чесний компроміс, дискусію з іншими партіями та переконання. Вони уважають себе непомильними, а свої програмові тези непорушними догмами, які в потребі треба накинути іншим силою... всяку свобідну дискусію (свободу слова, преси) вони трактують тільки як засіб у боротьбі проти свобідної дискусії... Дискусію вони розуміють лише як агітацію мас демагогічними засобами, перекученням правди і просто вигадками» [16, с. 20—21].

Відомий український журналіст і громадсько-політичний діяч І. Кедрин у свої споминах «Життя—події—люди. Спомини і коментарі», говорячи про пресову дискусію у міжвоєнний період, зазначав, що глибоко помиляється той, хто думає, що часописи українських партій одні проти одних не виступали, а якщо й вели полеміку, то в скромних і пристойних межах та формах. «В ім'я правди, хоч вона сумна і прикра, треба ствердити, що... преса того часу не цуралася поганой демагогії і дуже гострих та різких полемічних виступів — з прерізних нагод... — писав І. Кедрин. — Завзята і неперебірлива полеміка велася, наприклад, довкола такої академічної проблеми, як гетьманат» [7, с. 239—240].

Першою «кинулася до бою» «Українська Трибуна» під редакцією О. Саліковського, відома своїми зв'язками з Державним цен-

тром УНР, таким чином реагуючи на заснування в еміграції Українського союзу хліборобів-державників. У статті «Гетьманці» М. Козака між іншим ішлося про «розкладову» роботу російських монархістів, які після захоплення Росії більшовиками ставлять своїм завданням за всяку ціну знести російські демократичні та соціалістичні центри, щоби таким чином перешкодити їм захопити владу в Росії після можливої ліквідації більшовицької диктатури, а це, на думку автора, мало відповідність і в українській еміграційній дійсності: «...ми певні, що українські хлібороби на чолі з п. Ханенком у Варшаві, хлібороби-державники з Відня та хлібороби-гетьманці з Берліну... мріють про той колишній царський лад, який українські монархисти були відновили за часів скоропадщини». І хоча тональність статті свідчить, що автор не дуже вірить у відчутні наслідки їхньої діяльності, проте на одному аспекті він акцентує увагу: «Розкладова робота і агітація цих хліборобів-монархістів проти української демократії, проти державного центру У.Н.Р., по таборах поміж старшинами і в пресі («Українське Слово») безперечно все ж почасти обезсилює консолідацію українських демократичних сил». М. Козак виступає з вузькопартійними інтересами, завуальованими загальнодемократичною риторикою, що підтверджує й інша цитата: «Українська демократія має свій шлях в боротьбі за долю батьківщини, їй з ними не по дорозі і доведеться їм сидіти за кордоном, аж поки українські народні маси спільно з демократією не переможуть та не виженуть чужинців-окупантів» [8].

У статті «Про наших монархістів» її автор, І. Годорожій, констатує, що в нових для політичної діяльності еміграційних умовах утворилася певна закономірність у географічному розподілі за світоглядними засадами: «Осідком демократичних та уміркованих соціалістичних течій нашої еміграції є Тарнів, з сферою свого впливу на просторі від Львова та до Стрілкова. Всі ж інші осередки вже бувають зовсім іншими кольорами. Варшава характерна своїми хліборобами і не «демократами», і не «державниками»... Берлін з своїми германофілами-монархістами, хліборобами-державниками — найбільш правою течією українського громадянства; Прага — осідок есерівських груп ріжних відтінків, що ніяк не можуть чи не хотять об'єднатись з демократією тарновської сфери». Отже, і цей автор акцентує певну винятковість сил із середовища Державного

центру УНР, вільно навішуючи ярлики «не демократичності» — «не державності» своїм політичним опонентам та наділяючи їх якостями погоничів, що заганяють «українське громадянство на еміграції, як і на Україні, до ворожнечі з вузькою партійністю» [4]. Однак, незважаючи на такий тон статті, деякі висновки автора можна вважати конструктивними. Так, доволі реалістичними є його твердження щодо певного розчарування дрібної української буржуазії, що опинилася на еміграції, у політиці Антанти. І саме це розчарування штовхало її шукати політичну перспективу-вихід у консервативно-монархічній ідеї.

Інший приклад нищівної партійної критики можна знайти на сторінках «безпартійного» двотижневика «Нова Україна» (фактично — органу Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), у статті з промовистим заголовком «Скоропадчики», що є прикладом деструктивного ведення пресової полеміки. Автор (захований за криптонімом Г.) не лише критикує політичні погляди опонентів, а й переходить на прямі образи, називаючи П. Скоропадського «ренегатом», «опудалом, яке ставили уже раз на українській землі, і яке так ганебно впало» [2, с. 161]. Вкрай негативно оцінив він діяльність не тільки колишнього гетьмана, в нездібності до державного будівництва було звинувачено і керівництво УСХД в особі В. Липинського та С. Шемета.

Ще певний час на сторінках періодики з'являлися критичні матеріали, присвячені консервативному середовищу та його ідеології, але поточні проблеми дещо відтиснули цю тему, і вона фактично «заглухла» до середини 20-х рр.

Не дивно, що відразу після виходу у світ «Листів до братів-хліборобів» на її автора накинута з новою нищівною критикою майже всі політичні сили.

Націоналістичне середовище не стояло осторонь такої критики. Так, В. Мартинець у «Замітках для майбутньої конференції українських націоналістів» «з обов'язку» не міг не торкнутися цієї теми. На його думку, «ідеологія Липинського... малаби куди більше значіння, як що вона булаб або зредукована на ідеологію кляси дворян-поміщиків і якщо автор та його визнанці не змішівалиб її з все-національною ідеологією... Проповідувана Липинським концепція союзу з монархічною Москвою не має та здається не буде мати

ніколи практичного значіння, хіба тільки те, що зродила вона і буде родити фалянди «ідейних» москвофілів» [10, с. 14].

Засуджуючи принципи «ліпше ніякої української держави, колиб вона не була соціалістичною», «буде Гетьманство і ми як укр. хлібороби будемо існувати; або укр. Гетьманства не буде і ми, як укр. хлібороби перестанемо існувати; ми як кляса будемо тоді Росіянами, Поляками, Китайцями, інтернаціоналістами, ким угодно, тільки не укр. хліборобами» або «без реставрації й завершення Гетьманства не може й не буде існувати Україна», націоналісти самі висували майже відповідну концепцію своєї політико-державницької винятковості. Мабуть, саме у 20-х рр. зародився принцип боротьби за звання «найнаціоналістичнішого націоналіста», яким і дотепер послуговуються націонал-патріоти в сучасній Україні. Єдиною реальною перевагою в ідеологічній полеміці націоналістів можна вважати твердження про те, що «Україна може існувати і буде існувати з Гетьманом або без нього, соціалістична або несоціалістична, однак напевно не може й не буде існувати, коли з висще наведеними принципами заберемось до її будовання. Такими принципами не тільки не твориться держави, але навіть руйнується вже існуюча. 1918—1919 рр. переконали нас про це наглядно; мали ми вже і «соціалістичну» і «гетьманську» Україну! Автори наведених фраз били тоді «державотворчими» чинниками» [10, с. 18]. Тим самим автор підтвердив думку про те, що організований український націоналізм був ідеологією молодих, які не могли вибачити старшому поколінню політиків їхньої поразки у Визвольних змаганнях 1917—1920 рр., тому цей аргумент у критиці був незаперечним.

Загалом, треба відзначити, що критика націоналістів стояла окремо і переважно базувалася не на ідеологічних розбіжностях, а на конфронтації репрезентантів гетьманської та націоналістичної ідеологій. На нашу думку, причиною цього були два головних аргументи: 1) ідеологічна спорідненість правих ідеологій (націоналісти боялися того, що гетьманці з їх чіткою партійною програмою, якої у націоналістів фактично не було, можуть успішно перехоплювати їхніх потенційних прихильників; 2) взаємна неприязнь ідеологів консерватизму і націоналізму (В. Липинський — Д. Донцов).

На підтвердження другого аргументу можна навести статтю Д. Донцова «Дон-Кіхотам монархізму», що стала відповіддю на

«Вступне слово для читачів з ворожих таборів» у «Листах до братів-хліборобів» і яку він розпочав такими словами: «Не в моїх звичаях займатися особистою полемікою, на жаль так в нас поширеною. На сторінках ЛНВ-ка, редагованого мною ось вже скоро чотирі й пів роки, міг би я, коли б хотів, звести порахунки з особистими на мене нападами: з боку «Нової України», «Діла», «Культури», «Землі й Волі», «Вістей», «Комуніста», «Хлібороб України» й пр. Але я цього по змозі уникав. Так само не реагував я на нападки хліборобів-«державників»: ні на випадки в їх журналі, ні на листа до мене В. Липинського, в яким такі слова, як «хам» і «гад», конкурують з ще елегантнішими висказами шляхетного «войовника», не скористався я рівно ж з запрошення «Студ. Вісника» відповісти на ординарний виступ того самого, «лицаря» в цім журналі. Та коли він, спровокований моїм ігноруванням його «полеміки», «ляпнув» свій шедевр у передмові до окремого видання «Листів до любезних земляків», — я рішив відповісти йому пару слів: для характеристики цілої течії хліборобів-«державників» і для того, аби вони нарешті зобачили, що на цій полеміці добре не вийдуть» [6, с. 28].

Треба віддати належне публіцистичному талантові Д. Донцова, а також його полемічній стриманості, яку він, на відміну від В. Липинського, виявив у своїй відповіді. Хоча на завершення статті і він вдається до методів свого опонента: «Даю Вам раду: [...] видумуйте найкращі форми «союзів» між Росією і Україною, перетрактуйте (як Ви самі призналися) з російськими монархістами, Протофісом і Пурішкевичем, з Николаями й Кирилами, опльовуйте в безсилі й люті, найгарнійші традиції українського незалежницького руху, опльовуйте велику визвольну боротьбу 1919—1921 років... пятнуючи анархізмом кожний здоровий національний рух проти Росії, — лиш зоставте в спокою молодь, якої Ви не розуміли, тоді, як самі були молодим, а яку розумієте ще менше тепер, коли самі стверджуєте, що хвороба Ваша поступає наперед.

Називати противників «гадами», «каналями» і пр. для того не треба бути ані «войовником», ані «лицарем», се зуміє — не знаю чи ліпше від Вас, але напевно зуміє — зробити й перекупка на жидівськім базарі у Києві: Чи не розумієте Ви, конкуруючи з нею, що робитеся смішним? Що осмішуєте і свою ідею гетьманську і компромітуєте пана гетьмана, в якого ще вірите; що викликаєте лише у

власних приятелів знизання плечима або почуття жалю і поблажливого милосердя? Зрозумійте, що інспіраціями, в які самі не вірите, зраджуєте лише Вашу безсилість в річевій полеміці» [6, с. 35—36].

Однак найбільшої критики український монархічний рух зазнав з боку т. зв. «республіканців» — політичних сил, наближених до Державного центру УНР. Саме республіканська ідеологія найбільше заперечувала можливість встановлення спадкової монархії в Україні, посилаючись на нещодавній невдалий досвід, а їх орган — тижневик «Тризуб» — став ареною запеклої ідеологічної полеміки. Так, на його сторінках було надруковано цикл критичних статей М. Славинського під спільним заголовком «Український монархізм», у яких розглядалися всі аспекти консервативної ідеології, починаючи від засад спадкової монархії [13], моделювання майбутньої Української держави та її влади [14] до критики поглядів гетьманців на націю [15].

Критикуючи погляди В. Липинського на державне будівництво, М. Славинський стверджує, що на запитання: «Яку державу хотіли б встановити монархісти?» відповісти вкрай складно, бо «на перешкоді стоїть сам В. Липинський, його спосіб думання та його манера письма... До кожного з наведених термінів він вкладає свій зміст, ні в чому не подібний до загального, визнаного політичними науками змісту цих слів. Утворивши собі нову термінологію, він оперує нею, як непорушною догмою, що не підлягає критиці. І на цьому підкладі буде таку систему держави, якої ніколи і ніде не було в минувшині, немає зараз і, мабуть, ніколи не буде в майбутньому» [14, ч. 24, с. 2]. Однак найбільшою проблемою автор вважає те, що «В. Липинський вірує в свої думки, як в євангелля. Середній українець, повіривши таким речам, мав би завіситися» [14, ч. 24, с. 3].

М. Славинський також піддає критиці ідеї В. Липинського щодо української інтелігенції, яку він «шанує так, як добрий господар шанує коня, що на ньому їздить, поросну свиню, що йому поросят має дати то-що». Українська інтелігенція, зі слів М. Славинського, який коментував думки В. Липинського, політично маловартісна, «вона не визнавала й не визнає послуху щодо українських войовників-продуцентів тільки тому, що могла од них дістати матеріальну «піддержку в розмірах за малих в порівнянні з її за великими апетитами». Українська інтелігенція — причина причин всього лиха в нашій іс-

торії» [14, ч. 24, с. 7]. Аналізуючи погляд В. Липинського на інтелігенцію, М. Славинський наводить такий його вислів: «Ми зненавиджені нею, бувші поміщики», на якому потім вибудовує подальші висновки: «Це правда, що українська інтелігенція не мала ніколи великої пошани до «панів», що сиділи на українській землі. Не було за що їх шанувати навіть з чисто національного боку. Всі вони, за одинокими винятками, дезертували од рідного народу, збільшивши своєю соціальною силою могутність ворогів (у 17-му ст. ці дезертири дали Польщі короля; в 19 ст. вони подарували Великоросії геніяльного письменника. — М. Сл.)» [14, ч. 25, с. 4].

Щодо критики поняття нації у «Листах до братів-хліборобів», то М. Славинський зазначає: із тверджень В. Липинського випливає, «що так званий маєстат української нації може сіяти лише на чолі «дідизного гетьмана та великого князя», як звать наші легітимісти майбутнього монарха України. На це можна одповісти коротко. По-перше: на Україні такого монарха не буде. По-друге: ми живемо в такі часи, коли навіть і в тих державах, де zostалися монархи, націю репрезентує не монарх, а маєстат її вітає над цілим народом. Наші легітимісти не мають жадної рації сподіватися, що Україна стане якимсь винятком серед країн і націй цілого світу» [15, ч. 39, с. 10]. Зрештою, на думку автора статті, «не пасує до України класократична монархія В. Липинського. Що мали б ми робити з цею завмерлою просвітньою монархією, розмальованою назверх невинуватими винаходами закуткової класової чи іншої думки? Наш народ — доброго європейського коріння, наше поле державне — запущене і многотрудне, — старовинним рало його не переорати. Нам потрібне нове європейське знаряддя, що надається до нашого ґрунту. Це — демократія» [14, ч. 25, с. 8].

Передчасна смерть В. Липинського 14 червня 1931 р. зумовила припинення агресивних випадів щодо його писань та пропонованої ним моделі державно-суспільного устрою. Треба віддати належне редакції тижневика «Тризуб», який був чи не єдиним періодичним виданням із протилежного ідеологічно-політичного табору, що належно оцінив заслуги покійного у некрологах та споминах — «На смерть В. Липинського» О. Шульгина [17] та «Пам'яті В'ячеслава Липинського» В. Прокоповича [11], де автор відзначав: «Ми розходилися з В. Липинським — політиком і публіцистом. Але ніхто не

може заперечити щирости його переконання, прямоти, з якою він одстоював свою думку, його глибокого патріотизму, палкої любови до України, великого темпераменту публіциста — талановитого, пристрасного, непримиренного, гострого, заслуг чималих на полі української історії. З цим можна було не погоджуватися, сперечатися, але це не перешкоджає поважати його щире переконання, цінити високо те позитивне, що зробив він своєю науковою працею для України. Боротьбі і сперечанням кладе край могила» [11, с. 4].

Після смерті В. Липинського вся увага і вогонь критики перекинулися на постать колишнього гетьмана України — П. Скоропадського та його прибічників.

Досить промовистою була стаття «Гра з вогнем (3 приводу виступів п. П. Скоропадського)», в якій автор, виступаючи від імені «республіканців», що «останніми роками ми не вважали за потрібне торкатися докладніше ні принципів, ні поступовання гетьманців, бо й діяльність їх загалом була досить академічна і ми не хотіли вносити без особливої потреби нової полеміки в українське життя, де і без того досить було різних суперечок. Цей млявий, скоріше теоретичний, рух ми залишали в спокою, не бажаючи використовувати навіть їх же внутрішніх сварок, де одні гетьманці на других виливали стільки помий. Ми вважали, що значно ліпше робити своє діло, йти своєю дорогою, ніж поборювати тих, що нічим, зрештою, не заважали нам в розвитку нашої акції» [12, с. 4]. Однак ситуація, на думку автора, змінилася після того, як у Великій Британії почав виходити англomовний журнал «Investigator», присвячений українським проблемам, який видавався силами, близькими до гетьманських кіл. Саме це видання стало каменем спотикання, бо на його сторінках дедалі частіше з'являлися матеріали, присвячені не стільки пропагуванню України в англomовному світі, скільки політичній рекламі П. Скоропадського, до того ж, зі слів автора, дуже небезпечною тенденцією було те, що П. Скоропадського іменували титулом «гетьман України» без додатку «колишній». Проголошення П. Скоропадським себе «гетьманом» за кордоном не могло мати жодних політичних наслідків, «але виступи їх в імені П. Скоропадського назовні перед англійським громадянством безперечно приносять шкоду тим, що заважають в певній мірі тій великій праці, яку з таким напруженням провадить по цілій Європі і по цілому світі уряд

УНР». Однак полеміку викликав той факт, що у «своїх заявах перед чужинцями П. Скоропадський не посоромився говорити про уряд УНР і про його прихильників, як про «партію» якихось соціалістів, що при допомозі Польщі (тільки Польщі?) збираються відновляти на Україні «соціалістичні» експерименти» [12, с. 6].

Узагальнюючи висловлене, автор схилився до думки, що «гра закордоном при наших тяжких обставинах в «гетьмани», гра перед чужинцями в «монарха» — це гра з вогнем, це непотрібне і зовсім зайве ускладнення нашої боротьби. Але ми певні, що і цей виступ буде тільки новим мильним пузирем, що щезне так само, як щезли й інші. Залишиться те, що органічно, істотно вийшло з нашого народнього життя, з боротьби за наше визволення і державність, залишається і залишиться уряд Української Народньої Республіки.

Не зважаючи на всі ухили тої чи іншої групи, ми віримо, що наш нарід, як і вільна його частина — наша еміграція, буде завжди йти своїм шляхом з твердою вірою в майбутнє, буде йти за своїм старим прапором, що мусить на цей грізний час єднати всіх — і правих, і лівих, і монархистів, і республіканців, і людей соціально поміркованих, і справжніх соціалістів» [12, с. 7].

Окремо стояло питання участі в пресовій полеміці. Так, Арнаутенко у статті «Про одну полеміку» зазначав: «Не можна обійти мовчанкою полеміки, що повстала між двома львівськими газетами «Діло» та «Нова зоря» на тлі міжнародніх і літературних виступів прихильників п. П. Скоропадського, тим більше, то наші зауваження до цієї полеміки будуть разом з тим почасті і відповіддю на статтю «Гра на команду», вміщену в ч. 6 (18) газети «Хліборобський Шлях», те-ж у Львові, та спрямовану проти статті в нашому журналі під назвою «Гра з вогнем» [1, с. 10].

Однак найбільш цікавим у цій статті є цитата із комунікату В. Липинського, де він, між іншим, говорить: «Урочисто, як теперішньому так і будучим поколінням української землі заявити, що ні я, ні мої однодумці з таким «українським монархізмом», який робиться тепер п. Павлом Скоропадським і його прибічниками в Ванзее, ні в ділах, ні в помислах наших не мали, не, маємо і не будем мати нічого спільного. Колиб такий «монархізм» під проводом Павла Скоропадського, чи іншого подібного «гетьмана» мав коли небудь на Україні появитись; коли «гетьманцями-монархістами» стануть

звати себе люде, в яких довголітня політична розпушта і мандрівки по різних політичних партіях виснажили всю віру, всю ідейність, дисциплінованість, товарискість і оставили в душі лише згарища, повні злоби, заздрости, перфідії і звичок до політичного крутійства; коли такі люди, через своє викорінення і озлоблення, підуть служити якомусь гетьману-отаману та стануть вимагати від громадянства для себе особливої пошани, формально за те, що вони «опора трону», а фактично за те, що вони по рабськи стукають каблуками перед «ясновельможним», то заявляю, що такий монархізм буде найгіршою формою правління, яку тільки Україна може мати і що прокляття за такий монархізм нехай не спадає на мою голову, бо я перед ним остерігав і проти нього боровся...» [1, с. 11]. Це був доволі болючий удар по середовищу гетьманців, завданий їх ідеологом В. Липинським незадовго перед його смертю, що пов'язується з особистим конфліктом із колишнім гетьманом П. Скоропадським.

Рамок цивілізованої дискусії та полеміки намагалися дотримуватися на сторінках «Тризуба». Його автори не вдавалися до вульгарної критики на адресу опонента, використовуючи мовностилістичний арсенал дозволеної політико-публіцистичної зброї. Навіть у такому відверто протигетьманському матеріалі, як «Гетьманці скоропадчики та росіяне», її автор, відомий журналіст, публіцист та діяч української еміграції в Румунії Д. Геродот (псевд. Д. Івашини), не вдається до недозволених методів ведення дискусії, бо це, на його думку, було б зайвою рекламою для політичних антагоністів.

Сумнів автора публікації викликала інформація, поширювана гетьманською пресою, про те, що «особа бывшего гетьмана Павла Скоропадського в українському національному рухові є персоною найпопулярнішою та авторитетною, а українські монархисти-скоропадчики є організацією найміцнішою і впливовою як на еміграції, так і на теренах України. Зважаючи на те, що в дійсності справи стоять як раз навпаки, можна було б не звертати найменшої уваги на безнадійні спроби з маленької політичної комахи зробити великого політичного слона, коли б скоропадчики обмежилися лише саморекламою і не говорили б, що на Україні користуються великим впливом росіяне (бувші денікинці та врангелівці). Цього не наслідуються говорити навіть російські єдиноділимці» [3, с. 13].

Поштовхом до таких звинувачень стала публікація меморандуму «Ідеологічний рух серед емігрантів українців», у якому гетьманці, фальшуючи факти, виступають у ролі пропагандистів «єдинонеділимської» концепції: «Успіх спроб утворити Українську Державу залежить від того, в якій мірі ці спроби будуть підтримані всім населенням України, серед якого, як відомо, мають великий вплив угруповання, що брали участь в «білому» загально-російському рухові (Деникин, Врангель) та які відносилися байдуже до української незалежності. В році 1918-му ці консервативні угруповання підтримували владу гетьмана Павла Скоропадського, який поводився з ними більш лояльно, ніж перейнята шовінізмом інтелігенція, провідником якої був Симон Петлюра. Через це й нині гетьман може розраховувати на підтримку цих консервативних угруповань, на що не може розраховувати група республіканців, а тим більше ліва група» [3, с. 13].

Отож, як свідчить наведена цитата з «меморандуму», роль російських пропагандистів в еміграції перебирали на себе гетьманці, причому не зупинялися перед перекрученням та фальшуванням загальновідомих фактів. Таким брехливим є твердження, що в Україні мають великий вплив денікінці та врангелівці, а також теза про те, що росіяни «байдуже відносилися до української незалежності». Саме це і викликало найбільше обурення у середовищі «республіканського» Державного центру УНР. Також виникає запитання: чи можна розцінювати збройну боротьбу денікінців і врангелівців з Армією УНР як прояв їхньої байдужості до української незалежності?

Головною тезою звинувачень середовища, наближеного до колишнього гетьмана П. Скоропадського, стала їх проросійська пропаганда, у якій вони наслідували представників російської «білої» еміграції, що «в своїй антиукраїнській пропаганді серед чужинців оперували до цього часу головним чином такими аргументами: українці та росіяне — один нарід, а до того-ж українці в масі ніколи не хотіли й не хотять відділитися від Росії. Сепаратизм — це справа купки українських шовіністів, а де-коли до всього цього ще додавалося, що Україну та українців вигадали німці» [3, с. 13].

Посилаючись на «Промову Пана Головного Отамана», надруковану в «Тризубі» (1933. — Ч. 11), автор зазначає: «Час, панове,

навчив нарешті нас ненавидіти ворогів України і любити чистим братерським чуттям тих українців-патріотів, які заслужили на те почесне ім'я. Нас не багато на еміграції, на жаль, не так багато активних борців за визволення. Мусимо поважати і тих «лівих» патріотів, що в боротьбі за Україну мріють тако-ж про майбутній соціалістичний ідеал, і тих «правих» романтиків-патріотів, що не забули минулої давньої гетьманщини. Не тому ми, державники, мусимо боротися проти совітофілів чи шаповалівців, що вони — ліві, а в першу чергу тому, що вони орієнтуються фактично на єдину Росію, не тому поборюємо гетьманців, що вони реакціонери, а в першу чергу тому, що їхня ідеологія тягне Україну до «триєдиної монархії Російської» [3, с. 15]. У кінці статті автор резюмує, що «та українська монархична преса і ті монархичні угруповання, яким дорогі інтереси України, а не Росії, рішучо відмежуються від скоропадчини, яка веде виразну антиукраїнську пропаганду серед чужинців» [3, с. 17].

Проросійська, проімперська позиція українського монархічного середовища П. Скоропадського стала приводом для написання С. Доленгою розгромної статті «В річницю ганьби й сорому», опублікованої у «Тризубі». Чого варті лише епітети та характеристики, якими рясніє стаття: «Московський генерал, який опинився на еміграції з п'ятном зрадника й ворога Українського Народу», «оживлена якимись таємними силами інтрига — потворне підприємство, спрямоване на розклад живого українського організму — скоропадщина»; «спритно намагається вирости тепер на українському смітнику династія українських гетьманів Скоропадських» [5, с. 38]; «скоропадщина справді стала багном і участь в ній плямила кожне чесне ім'я українське» [5, с. 41]; «породжена ганебними «традиціями» 1918 року, зв'язана з гниючими спогадами царату, заплутана в мерзотних інтригах своїх провідників, опаскуджена безприкладним цинізмом, з яким ці провідники ведуть свою розкладову роботу, скоропадщина є боляком на тілі Українського Народу» [5, с. 46].

Лейтмотивом статті стала проблема українськості колишнього гетьмана, який «ні за що не схотів стати українцем, а залишився далі на еміграції «русским человеком»... Він і далі залишився знаряддям російського імперіялізму в повному цього слова значінні, що простував і простує до цілковитого знищення України!» [5, с. 41].

Щоб віднайти причини «малоросійськості» колишнього гетьмана, С. Доленга розглядає корені династії Скоропадських, виводячи її від гетьмана І. Скоропадського, наголошуючи, що «для нас це постать символічна, бо саме від нього, від цього «основоположника» роду Скоропадських і починається «шатость малоросейская», оте «двоєдушіє», оте безмірне «служальство», прикметне для нашої дійсности протягом довгих століть, яке кинуло в тенета спочатку російської державности, а потім і «великой русской культуры» сотки тисяч нашої шляхти, відрізало її назавжди від своєї нації й поробило покірними, відданими наймитами чужої ідеї» [5, с. 39].

Намагаючись знайти підсилення негативним рисам П. Скоропадського, автор посилається на В. Липинського, ідеолога українського монархічного руху, — адже він виступав «проти гетьмана, який зламав заприсяження, не додержує гетьманського слова й руйнує монархічні закони», проти людини, яка «робить з монархізму карикатуру», протестував «проти ширення з гетьманського дому і з гетьманського відома ідеологічного й організаційного хаосу», побоював схвалювану генералом Скоропадським «смердяковщину» його прибічників» [5, с. 40—41].

Таким чином, на думку С. Доленги, «відродження» П. Скоропадського на еміграції означало спробу відновлення генеральної «малоросійської» лінії в українській історії, яка так само, як і в ретроспективі, намагалася викривити лінію розвитку справжнього українського націоналізму. «Практично відродження скоропадщини означає гуртування всіх ворожих українській національній ідеї сил, отже передовсім елементів москвофільських, в галицькому того слова значінні, й малоросійських — в наддніпрянському, — стверджує С. Доленга, — і врешті тих нікчемних синів своєї нації, які на національній ідеї українській лише жерують, а в даному випадку до скоропадщини потягнулися з суто-особистих мотивів, або, говорячи словами Достоевського, в ім'я «зависти, рабства и пицеваренія» [5, с. 46].

Аналізуючи націєтворчу діяльність українського монархічно-гетьманського середовища на еміграції у міжвоєнний період, треба зазначити, що ідеологія монархізму як політичної течії хоча і проявляла себе досить енергійно, все ж набути широкої популярності не змогла. Основною причиною політичного неуспіху гетьманського

руху стало те, що він відстоював досить непопулярні концепції державного будівництва, часто асоційовані з перебуванням колишнього гетьмана П. Скоропадського при владі. Переважна ж більшість представників свідомої української еміграції добре пам'ятала як безпосередніх учасників тих подій, що волею долі теж опинилися на еміграції і пропагували гетьманську ідею, так і «успіхи» Української Держави. Іншим надзвичайно важливим чинником, що негативно вплинув на популярність цієї ідеологічної течії, стало невміння організувати і провести інформаційно-пропагандистську кампанію та заснувати власний періодичний орган, на який можна було б покласти виконання бодай частини цих завдань.

Як і інші політичні концепції, український консерватизм мав доволі потужну політичну опозицію, яка, базуючи свої ідеологічно-світоглядні засади чи на демократичних, чи на лівосоціалістичних, чи націоналістичних принципах, не могла підтримати ідею побудови спадкової монархії в Україні, незважаючи навіть на очевидні позитивні елементи в цій ідеології.

1. *Арнаутенко*. Про одну полемику / Арнаутенко // Тризуб. — 1933. — Ч. 23. — С. 9—12.
2. *Г. Скоропадчики* / Г. // Нова Україна. — 1925. — Ч. 2—3. — С. 160—162.
3. *Геродот Д.* Гетьманці скоропадчики та росіяне / Д. Геродот // Тризуб. — 1933. — Ч. 32. — С. 12—17.
4. *Годорожій І.* Про наших монархістів / І. Годорожій // Українська Трибуна. — 1921. — Ч. 129.
5. *Доленга С.* В річницю ганьби й сорому / С. Доленга // Тризуб. — 1938. — Ч. 17—18. — С. 38—47.
6. *Донцов Д.* Дон-Кіхотам монархізму / Д. Донцов // Державна Нація. — 1927. — Ч. 1. — С. 28—36.
7. *Кедрин І.* Життя—події—люди. Спомини і коментарі / І. Кедрин. — Нью-Йорк : Видавничка кооператива «Червона Калина», 1976. — 724 с.
8. *Козак М.* Гетьманці / М. Козак // Українська Трибуна. — 1921. — Ч. 34.
9. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. — Відень, 1926. — 580 с.
10. *Мартинець В.* Замітки для майбутньої конференції українських націоналістів / В. Мартинець // Національна Думка. — 1927. — Ч. 10. — С. 12—22.
11. *Прокопович В.* Пам'яті В'ячеслава Липинського / В. Прокопович // Тризуб. — 1931. — Ч. 25. — С. 3—7.

12. С. Г. Гра з вогнем (З приводу виступів п. П. Скоропадського) / С. Г. // Тризуб. — 1933. — Ч. 9. — С. 4—7.
13. Славинський М. Український монархізм / М. Славинський // Тризуб. — 1926. — Ч. 12. — С. 6—10; Ч. 13. — С. 8—11.
14. Славинський М. Український монархізм / М. Славинський // Тризуб. — 1926. — Ч. 24. — С. 2—9; Ч. 25. — С. 3—8.
15. Славинський М. Український монархізм / М. Славинський // Тризуб. — 1926. — Ч. 33. — С. 8—12; Ч. 39. — С. 5—10.
16. Стахів М. Українські політичні партії у соціологічному насвітленні / М. Стахів. — Нью-Йорк ; Детройт ; Скрантон : Українська вільна громада в Америці, 1954. — 104 с.
17. Шульгин О. На смерть В. Липинського / О. Шульгин // Тризуб. — 1931. — Ч. 26. — С. 2—4.

Любов Василик, Марія Фалуш

БУКОВИНСЬКА ПРЕСА МІЖВОЄННОЇ ДОБИ ПРО ЖИТТЯ В УРСР (1918—1940 рр.)

У статті досліджується, як преса Буковини висвітлювала суспільно-політичне й культурне становище в УРСР, зокрема, аналізується рецепція голодомору 1933 рр. на шпальтах видань.

Ключові слова: *буковинська преса, голодомор, інформація.*

В статье исследуется, как пресса Буковины освещала общественно-политическое и культурное положение в УССР, в частности, анализируется рецепция голодомора 1933 г. на страницах изданий.

Ключевые слова: *буковинская пресса, голодомор, информация.*

The article goes about the way, in which Bulovynian press lighted up social, political and cultural situation in the Ukrainian Soviet Socialistic Republic, in particular the reception of hungerment 1933.

Key words: *Bukovynian press, hungerment, information.*

Досить помітною темою у пресовому дискурсі 1918—1940 рр. на Буковині стало висвітлення життя підрадянської України. Частково її торкалися такі дослідники, як А. Жуковський, М. Романюк, М. Галушко, однак комплексного вивчення буковинської преси з погляду рецепції нею обставин життя в УРСР не виявлено. А між тим така розвідка актуальна з погляду того, як у конкретних історичних обставинах журналістика відображала складні суспільно-